

Nenechte to zarůst

Pralesy ohrožují biodiverzitu, do naší krajiny nepatří

Pralesy nesanášim, je tam tma a žijí tam jeleni. FOTO ČTK

Podobně jako putovali bizoni Severní Amerikou, táhla kdysi stáda byložravců také Evroponu. Přítomnost praturů, zubrů či divokých koní se přitom projevovала nečekaným způsobem: bránila rozvoji lesa. Podobnou úlohu sehrávali také bobři. Přítě-mě k tomu vlti, záplavy, požáry.

Výsledkem těžko mohl být spojivý, vzrostlý les. Pohledneme-li do pravěku, do časů, po poslední době ledové, spatříme krajinu, kde se vjevně mozaice stí-dá parková „savana“, husté křoviny a konečné – na místěch nehořlavých a špatně přístupných pro velká zvířata – stinné lesy, jaké známe dnes.

Ochranáři se po generace snaží chránit „přírozo-ne“ prostědi. Jenže, co to vlastně je? Jako přírodo-vědce nás zaujalo, když se v Respektu nedávno obje-vil článek chválící vznik takzvaných bezzáshových lesních rezervací, jakýchsi „nových pralesů“ (*Respekt* č. 28). Těší nás, že se ochrana přírody v českých lesích stává diskutovaným tématm. Pausální pod-pora minimálních lidských zásahů, charakterizova-ná přístupem „nechte to zarůst“, je však pro přírodu podobně nebezpečná jako často kritizované smrto-vé plantáže. Vzniká totiž otázka, co vlastně v takové bezzáshové oploence vznikne.

Příliš malý truhlík

Jistě všichni souhlasí, že nemá smysl ponechat přírodozemí vyvojit třeba truhlík za oknem. Citi-me, že není dost velký.

Co tedy o něco větší truhlík, dejme tomu rezervace o rozloze 50 hektarů? Teorie nás učí, že existuje určitá minimální velikost území, které si může dovolit ponechat bez zásahu, aby „pří-rozaný“ vyvoji nevedl k ochuzení jeho biologické rozmanitosti. A nechceme-li, aby lesní tvorové mizeli, musíme navíc splnit určité podmínky. Jak je to tedy s padesaátihektarovým truhlíkem?

Postupné ochuzování biologické rozmanitost-i našich lesních rezervací ukazuje, že ani takový truhlík není dost velký. Chybí zde činitele, kte-ří evropskou přírodu formovali odjakživa: velcí byložravci, bobři a podobně. Bez nich tu převlád-nou stinnomilné dřeviny, zmizí křoviny, bylinný podrost, velká část hmyzu i ptáků.

Překvapivě vysoké procento evropských lesních živočichů a rostlin totiž potřebuje slunce. Dnes obývají světliny, staré sady, lesostepi, obory, ale-je a zámecké parky, prostě všechno, jen ne stinný les. Je mezi nimi například mnoho tvorů kriticky ohrožených až vymřelých, přičom donedávna často hojných. Stačí zmínit orchidej střevíčník pantoflíček, motýla jasoně dymnivkového, brou-ka roháče, z ptáků dudka nebo tetřívka. A najdou se tisíce dalších. Jejich životním prostředím není stinný prales, a přece jsou v Evropě doma.

V době, kdy u nás rostlo lesa negativ, tvořily podle pylových záznamů hlavní dřeviny dub a líska. Jejich

semenačky přitom potřebují slunce, v hustém lese nevyrostou. Také poznatky získané studiem schráněk měkčejších ukazují, že hustý prales plošně pokrývající naše území je třeba odkázat mezi pohádky a mýty. Stále více přírodovědců se dnes přikláná k moderněj-šímu pohledu na historii středoevropské krajiny, v níž husté a stinné hvozdý hrají pouze malou úlohu.

Lze namítnout, že divoci koně ani velká stáda praturů či zubrů u nás už od pravěku nežijí, takže pralesy mohou být přece jen dlouhou tradicí. Jenže úlohu volně žijících zvířat převzal raný zemědělec, který síce polalčil divoké byložravce, současně však v lesích začal pást jejich domácí formy. Lesu je jed-no, jestli za stádem krav běhá pasáček.

Charakter lesa kupodivu příliš nezměnilo ani kácení velkých rozloh kvůli zemědělství. Mozai-ka stinných a světlých stanovišť se pouze muse-la natěsnat na mnohem menší území. To, že nezmizela, přitom zajistil právě člověk. Po tisíce let v lesích nejen pásli, ale také vyzínali podrost či osekával větve na topení.

Výsledkem byla podoba lesů, jakou si dnes málokdo dovede představit. Anglickému parku se podobaly pastevní lesy, kde košaté stromy zajišťo-valy dostatek plodů pro podzimní výkrm prasat a travnaté proluky živily krávy, kozy či koně. Paliwo-té lesy v nichž lidé osekávali větve z obrábajících pařezů. Běžné byly střední lesy, kde v pařezinovém „roští“ sloužícím jako paliwo, stály v rozestupech vzrostlé stromy, pěstované na stavbu ní dřív. Hos-podařit se během stalet měnilo, převládá část lesů ale zůstávala mnohem řídkší a světlejší, než je dnes – stále byly pravkou savanou, být někdy stěsnanou do menšího prostoru.

Zubří na šumavě

Rozvolněná struktura pravěké krajiny zůstávala nedotčena až do zemědělské a průmyslové revolu-ce 18. a 19. století. Tehdy díky uhlí klesla popřáv-ka po palivovém dříví. Rolníci kromě toho začali na polích ve velkém sít píchny, a mohli díky tomu zavřít dobytek do stájí. Teprve tyto změny umož-nily pěstovat husté stejnověké lesy.

Krajina se začala prudce měnit. Rozšířili se stinný les a zátoveň vzniklo coosi do té doby nevít-daného: ostrá hranice mezi lesem a nelesem. Vět-šinou si neuvědomujeme, jak je tato hranice nová a umělá. Na pastvinách i loukách byl téměř vždy nějaký ten strom, v lese naopak spousta světlin. Bezslé přecházelo do lesů postupně a bylo odvě-kou součástí naší krajiny, tedy i lesa.

Škola a média nás dnes učí, že tu správnou pří-rodu předstávají vzrostlé, stinný les, takže si ani nahlas netrouáme připustit, že na vyletu do hor nejvíce obdivujeme krajiny s loukami, roztroušený-mi stromy a dalekými výhledy. Kdežto v koneč-ném vzrostlém lese se cítíme tak trochu stěsnně.

Nejsme v tom sami, rozvolněný les hostí nestro-vnatělně bohatší svět rostlin a živočichů než husté a stinné porosty, které jsou podobně nepřítrozené jako smrková monokultura. A platí to obecně, od Polabské nížiny až po hřebeny Šumavy.

Naše botanicky i zoologicky nejpěstřejší loka-lity se často nacházejí nejbliže nějakého města (Breclav, Hodonín, Kolín, Brno, Praha), protože právě tam se dnes již zapomenuté trypy hospoda-ření udržely nejdéle.

Představy ochranáři o přítrozenosti ale vzni-kaly na základě poměů posledních dvou století a nikoho nenapadlo, že „přítrozenější“ může být „zničený“ pastevní les s kravkami a koňmi těs-ně za vesnicí než hluboký hvozd bez nich. Sm-cti ani jeleni domácí zvířata nemohou nahradit, přejší divoci kopytníci spásají vegetaci jinak než tuňi a koně. Tlak velkých byložravců proto chybí i v našich největších rezervacích.

Vhodnou strategií pro mnohé lesní rezervace tedy není bezzáshovost, ale napodobení procesů, které naši přírodu po tisíciletí formovaly. Člověk ovivňoval přírodu tak dlouho, že se příroda dnes bez něj už neobejde.

Skutečnost, že v nepřítrozených stinných lesích mizí biologické druhy, potvrzuje i nedávno vyda-ný červený seznam bezobratlých, který naznaču-je, že v Čechách a na Moravě za poslední století vyhynuly stovky druhů hmyzu. Další tisíce pravě vymřejí navzdory rostoucím plochám chráněných území a nemalým výdajům na ochranu přírody. V budoucnu už nelze obětovat ani jediný dal-ší ohrožený druh. K tomu nás ostatně zavazuje i evropská legislativa – činné evropské chráně-né druhy u nás vyhynou, nedokážeme-li aspoň lokálně obnovit zaniklé pařezinové hospodaře-ní, či dokonce lesní pastvu, kterou dnes zapovídá zákon. Osvícení lesníci našísti začínají chápat, že návrh k zapomenutým metodám pěstování lesa může být i ekonomicky výhodnější než intenzivní hospodaření či bezzáshovost. Ukazuje to příklad městských lesů Moravského Krumlova, kde se ke střednímu lesu vrátili i z ekonomických důvodů.

Neznamená to, že jsme katégoricky proti tradič-ním bezzáshovým rezervacím. Mají smysl jednk jako referenční plochy, jednak v územích skutečně rozsáhlých, jako jsou jádrové zóny národních parků. Tam lze poskytnout prostor volnému působení všemožných přírodních procesů, včetně živelných přírodních katastrof a působení velkých byložravců. Proto obnovme tradiční pastvu a pařezání v jilho-moravských a polabských rezervacích – a začněme uvažovat o zubrech na šumavě.

Lukáš Čížek, Martin Konvička

Autoři píšou na Biologické fakultě Jihočeské univerzity a v Entomologickém ústavu AV ČR. Zabývají se ekologií a ochranou ohrožených druhů hmyzu.

Spirála dějin

Můžeme čas jen měřit, nebo jej lze též vnímat a poznávat v jeho kvalitě? Astrolog Milan Špůrek v pozoruhodné kn *Tajemné rytmy dějin* z minulého roku i vyzývá, abychom se nespokojili s pouh chronologií a pokusili se o hlubší p níknutí. Pokud nejsme doma v astro micko-matematických teoriích, vní-me čas – přesahující každodenní ži-v – nejspíše v zrcadle lidských dějin. Špůrka slučuje lineární plynutí času (to si os-jily moderní ideologie pokroku) s ply-tím kruhovým či kvadrovým (tím se v-fidly staré civilizace). Hybná síla přík-ky a kruhu vytváří spirálu, která nejlé vystihuje dějinný pohyb. Dějiny na v-ších rovinách spirály odpovídají dějinám níže položeným. Podle principu *analoga* (nikoli totožnosti) se opakují v cyklele korespondujících s komplexní symbolikou astrologického zvířetníku. Vlastnosti 1 a 2 astrológičké na přírodě se odhappetí zř-dí v symbolických obrazech. Člověk to-hodně mění, v jádru však zůstává stejí. A právě to nebylo v pohyblivém otev-řejším obecném porozumění.

Podléhá naše současnost opakov-ní? Člověk opakuje rituály, zvyky, cty i omny. Společnosti a státy dělají toto S návratem české pravice k vládě se v-cej – v analogii k počátku 90. let – těm-ta ekonomické reformy a vyrovnání s minulostí. Je to úsměvné, jako by po-kununistické reformování nemělo kon-Zdánlivou nehybnost reálného social-mu nahradila zdánlivá dynamika režim-ho kapitalismu. Komunistická perióda dělí na dvě nestejná, ale zato velmi ar-logická dvacetiletí. Obě se vyznačují ná-sobní tvrdostí při zavádění nových pořé-ků, erozemi vyvolávajícími pokusy uper-vo drolící se moc a vše vrcholí velkou kri-zí níž se režim poprvé vzpamatuje (196-podnrhé zhnutí (1989). Platí tu, co pava-Marx: co je v dějinách nejpřve tragédií, s-vá se podruhé fázíkou. Velmi produktív-by také bylo zkoumání podobnosti me-odobou předúnorovou (1945–1948), k-rá zaváděla socialisimus, a dobou polist-řadovou (1989–1992), v níž se restaur-oval kapitalismus. Divilí bychom se, v čen-všem si invenzní procesy odpovídají.

Stav současně české společnosti v mnoha rovinách analogický ke stavu a prožitku české společnosti konce 1 a počátku 20. století. Tehdy dozrívá romantická éra a rozpadala se autoritá romanitcké národní jednoty – po roce 1989 končila komunistická éra, v níž s rozpadla autorita internacionální jednoty. Tehdy i nyní se rodila kontroverzní politík-ká pluralita. Tenkrát jsme se vymezovava-větší Němcům a habsburské říši – po roce 1989 znovu proti Němcům a Evropské unii. Tehdejší kulturní a umělecká rařiv-anost má dnes analogii ve snadném o-line přístupu ke zdrojům poznání. Kvalit-jenom pohltila kvantita. Tenkrát jsme kv-tuně a politicky doháněli Evropu, dnes doháníme hlavní ekonomický. V Čechác-se rodily osobnosti evropského i světov-ho významu (nejen sportovci, ale i pod-kaleté, umělci, vědci), dnes se ptáme, kd-konečně objeví jejich dědicové. Tehdš-se bojovalo proti imperialismu – dneš-mladí radikálně válčí s globalismem. Tenkrát vědecké poznání překročilo hran-ce běžného porozumění – tento stav tv-říme samozřejmě jinde, zejména techn-ka se dotýká futuristických vizí scienc-fiction, ale zdá se, že vědomí dnešních vzdělaného člověka se výrazněji nelší o-vědomí člověka *fin de siècle*. Po nainvím okouzlení, které ve 20. století vyvolali id-ologičtí zjednodušovatelé, jsme se vrátili k mnohoznačnému vědění, které fascinovalo i desíto intelektuála a umělce už před-sto lety. Rovnováha mezi holou existencí a závrannými možnostmi byla a zůst-á křehká. Tehdy to vyvolávalo nadějí a úzkosti, probouzelo optimistické i apc-kalyptické vnímání světového dění. Stejn-tak i dnes. V jakých historických analog-ích se odehráje příštích dvacet let?

Jiří Suk

Autoř je historik.

Příští vydán píše Václav Cílek.